

Oponentský posudek na bakalářskou práci : **Schopnost sebepoznání papouška šedého**

Autor: **Tereza Bendová**

Oponent: Kateřina Klapilová

Autorka se v rámci své bakalářské práce pokusila zhostit tématu z oblasti srovnávací kognitivní psychologie, což je v současné době dynamicky se rozvíjející vědní obor využívající poznatky kognitivní a evoluční psychologie, etologie živočichů, aj. Studentka si tedy pro svá teoretická východiska zvolila velmi široký a komplikovaný teoretický rámec, a coby oponentka práce jsem byla zvědavá, jak se s tímto problémem vypořádá. Testování sebepoznání pomocí zrcadla je testem v této oblasti značně rozšířeným a výběr této metody pro testování papoušků šedých ve fakultní laboratoři mezidruhové komunikace je tématem vhodně zvoleným a nosným, přestože papoušci šedí byli již v minulosti několikrát testováni.

Z práce je patrné, že si studentka osvojila základy experimentální práce. Dále oceňuji osobní vztah, který si experimentátorka se svými opeřenými subjekty v průběhu studia vytvořila a čas který jim věnovala. Výsledky svého experimentu podává studentka Bendová v bakalářské práci o rozsahu 56 stran, přičemž cituje 47 pramenů, převážně cizojazyčných, práce neobsahuje nadměrný počet překlepů či jiných formálních nedostatků. Na první pohled tedy působí velmi slibně a vzbuzuje značná očekávání, která však naplňuje jen do jisté míry. Nedostatky práce spatřuji zejména v následujících oblastech:

1) Teoretický úvod, zpracovaný na 15 stranách, nastiňuje řadu témat, jež jsou v centru pozornosti srovnávací kognitivní psychologie, nicméně jejich podání není zcela vysvětlující a vyčerpávající. Vzhledem k tématu práce bych v úvodu uvítala podrobnější ozřejnění pojmu sebepoznání, zejména jeho vymezení např. k pojmu sebeuvědomění, a zdůraznění významu tohoto fenoménu v kognitivní psychologii. Autorka např. uvádí, že souvisí se schopností empatie, neuvádí však proč a jak by mohla takováto souvislost vzniknout. Vágní operování s poměrně závažnými pojmy je v textu patrné velmi často, na některých místech se dočteme např. že „zvířata mají myšlenky“ či že „holub věděl, na které obrazovce je promítán jeho vlastní obraz“. Tuto kritiku na ukvapené používání těchto pojmů nevznáším z pohledu člověka, který by byl přesvědčen o tom, že zvířata takové schopnosti nemají, nicméně mne alarmuje, že používání takových pojmů není reflektováno. Na druhou stranu si uvědomuji, že tento problém není pouze chybou studentky, ale týká se taktéž řady výzkumníků a teoretiků v této oblasti.

K jednotlivým kapitolám pak musím říci, že některé z nich (např. kapitoly o teorii mysli) nebyly zcela vyčerpávající, některé zase byly podrobné až příliš – např. kapitola o experimentu Irene Pepperbergové – cením podrobnou část zabývající se sebepoznáním v zrcadle, nicméně podrobný popis části práce o hledání věcí podle zrcadla byl již zbytečný. Naopak dostatečná podrobnost chybí u pokusu F. Tymra, o nějž se autorka přímo opírá – a to navzdory tomu, že jej provádí na stejných jedincích, což se však mimochodem čtenář dozvídá teprve v interpretaci výsledků práce. Tento fakt považuji za poměrně zásadní chybu.

Naopak kapitolu o sebepoznání v zrcadle u lidí, považuji jednak za nevhodně nazvanou, neboť se zabývá namísto sebepoznání dětí v zrcadle (což bych očekávala a uvítala) testem falešné domněnky u dětí a jednak vzhledem k tématu za nadbytečnou.

Naopak zoufale postrádám kapitolu o behaviorálních projevech a etologii papoušků (v níž mám značné mezery) a jež mohla pomoci zdůvodnit jednak volbu behaviorálních prvků do etogramu a jednak pomoci čtenáři pochopit interpretaci výsledků (např. není patrné, jak vypadá přátelské chování u papoušků šedých a co hůře, jak by vypadalo chování na sebe zaměřené, což je důležité vzhledem k cílům práce).

2) Za závažnou chybu považuji také práci s citacemi. Některé delší pasáže v textu nejsou citovány, některé dělí citace na nepříliš vhodném místě. Co je ovšem horší, při namátkové kontrole jsem narazila na řadu citací, jež se objevují v textu a nikoliv v soupisu literatury a naopak. Jak by revize tohoto počtu proměnila celkový, v závěru uvedený počet zdrojů, jsem však nekontrolovala. Citace v soupisu literatury mají navíc nejednotný formát.

3) Vzhledem k tomu, že již dva experimenty s velmi podobným designem existují a v textu byly uvedeny, postrádám kritiku těchto experimentů a zdůvodnění opakování stejného typu výzkumu a zdůvodnění jeho přínosu vzhledem k těm předchozím.

4) Intuitivně chápu položené hypotézy, nicméně jejich formulace jsou poněkud matoucí a toporné, což by se zejména u hypotéz stávat nemělo. Navíc po přečtení teoretického úvodu nechápu, proč by se např. chování k sourozenci mělo lišit od chování k jinému známému papouškovi, což by měla jistě autorka čtenáři objasnit.

5) Co se týče samotného designu experimentu, mám po autorčině popisu řadu otázek a nesrovnalostí. V textu je uvedeno, že byli papoušci testováni po dobu 10 minut na situaci, nicméně rozpisy jsou rozepsány na minut 15. Kolik minut to tedy bylo?

Autorka dále uvádí, že netestovala papoušky opakovaně, aby se jednalo o prvotní reakci na vystavení zrcadlu, nicméně o řadu stran dále se dozvídáme, že papoušci již ze starších experimentů zkušenost se zrcadlem mají (a dokonce mají zrcadlo v jiné místnosti nad umyvadlem). V čem je tedy výhoda tohoto experimentu? Nebylo by naopak vhodnější papoušky na zrcadlo zvykat a poté sledovat jak se mění jejich chování? Představíme-li si totiž např. člověka, který v životě svůj odraz v zrcadle neviděl při desetiminutovém prvotním vystavení zrcadlu, jaké reakce by autorka (krom zmiňovaného strachu) do uplynutí deseti minut očekávala?

Proč byli papoušci dvakrát vystavováni dvěma různým známým nepříbuzným papouškům? Není např. u papoušků možné, že jejich reakce budou k různým známým jedincům různé, např. proto, že s nimi mají jiné předchozí zkušenosti?

Další mou výtkou by bylo, proč nebyly situace vystavení papoušků rozdílným stimulům provedeny v randomizovaném pořadí – koneckonců možný efekt vystavení situaci poprvé byl v diskusi zmiňován, ale zřejmě to nebylo spíše organizačně možné než zanedbané. Toto vysvětlení by však bylo záhodno v diskusi zmínit.

Není mi dále jasné, zda autorka kódovala chování stejně jako druhý posuzovatel se zakrytím druhé klece či ne tak, aby byla „slepá“ ke kódované situaci. Nebylo-li to tak, nemohlo to nějak zkreslit výsledky?

5) Co se statistických výsledků týče, nejsem si jistá, zda je podobné statistické srovnávání mezi situacemi v rámci 4 individuí pozorovaných po dobu deseti minut relevantní (vzhledem k evidentní vysoké individuální variabilitě v těchto projevech). Nebylo by vhodnější použít namísto testu počítajícího výsledky pro nezávislé soubory test pro soubory závislé (např. Wilkoxon), kde je zohledněna individuální změna subjektu vzhledem k testované situaci?

Výhradu mám také vůči nedostatečnému popisu tabulek a výsledků v nich. U některých sloupců např. Tab 1. sloupec VŠE, není patrné, co má vlastně demonstrovat. Průměrnou četnost projevu ve všech situacích oproti situaci se zrcadlem? Jakou má takováto informace relevanci vzhledem ke stanoveným hypotézám? Na tabulky nejsou navíc odkazy v textu a jejich číslování je nepřehledné. Taktéž grafy nejsou dostatečně vysvětleny – mohla by autorka v rámci obhajoby některý z grafů vysvětlit?

6.) Uvítala bych, aby byl etogram součástí metodiky práce a aby v něm bylo zdůrazněno, co je považováno za pozitivní a co za negativní projevy. Toto rozdělení bylo v začátku práce zmíněno, ale nikde dále se s ním neoperuje.

7.) Kapitoly interpretace dat a diskuse bych jednoznačně spojila. Co se obsahu týká, zaráží mne, že autorka v diskusi necituje. Dále diskusi nepovažuji za zcela vyčerpávající. Např. mi autorka (domnívám se, že vše co bude kritizováno je primárně způsobeno nedostatky v teoretickém zakotvení práce) nevysvětlila, jak může zahrnout hypotézu č. 1, tedy, že se papoušek v zrcadle nepoznává. Není totiž vysvětleno, jaké chování by u něj v tomto případě očekávala. Co se třeba očního kontaktu týče, výsledky jsou vzhledem k problematické definici a následné slabé shodě pozorovatelů sporné, ale přesto se tam např. pokukování objevuje častěji než v jiných situacích, pravda, ne signifikantně. U řady projevů např. nachází se v přední části klece či protahování křídel se objevuje tendence k tomu, aby byly od jiných situací odlišné. Co by autorka interpretovala jako sepepoznávací projev? V čem se chování papoušků např. liší od výsledků experimentu s delfíny? Domnívám se, že tato otázka by se dala vyřešit zejména experimentem se značením, který by přinesl daleko více světla do této problematiky než design zvolený v tomto výzkumu.

Na tomto místě chci poukázat ještě na jeden výrok objevující se v práci, a který mne značně zmátl, a to příklad s gorilami, u nichž k úspěchu v testu zrcadlem nedošlo vzhledem ke specifickému behaviorálnímu projevu – vyhýbání se očnímu kontaktu. Autorka dále uvádí, že schopnost sebepoznání u goril není vyvinuta, ale může být vytvořena v kontaktu s člověkem. Tento výrok považuji za absurdní – autorka se zřejmě domnívá, že sebepoznání v zrcadle je vrozená schopnost, nechápe zrcadlo pouze jako metodu, či prostředek dokázat schopnost sebeuvědomění u různých druhů živočichů. Zrcadlový test je pak podle mého názoru pouze ukázkou schopnosti pochopení fungování zrcadlového mechanismu. Pozorované behaviorální kategorie poté musí být přizpůsobeny etologii každého živočišného druhu – tzn. absenci přímého pohledu u goril při setkání se zrcadlem nemůžeme považovat za důkaz neschopnosti pochopit zrcadlový mechanismus – podobně jako u papoušků.

Přes veškeré uvedené výtky považuji práci za obhajitelnou a navrhuji hodnocení **dobře** v závislosti na obhajobě práce. Jsem si totiž vědoma svých nedostatečných teoretických znalostí a reakci na mé výtky vřele uvítám a ráda akceptuji.

V Praze dne 12.6. 2010

Kateřina Klapilová